08.00.00 -IQTISODIYOT FANLARI

Maqsudova Charos Ulugbek qizi,

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI MOLIYALASHTIRISH MUAMMOLARI: AXBOROT ASSIMETRIYASI NAZARIYASI VA O‘ZBEKISTON AMALIYOTI

talaba, 2-bosqich, Menejment yo‘nalishi
Pedagogika, psixologiya va inklyuziv ta’lim fakulteti
Jizzax davlat pedagogika universiteti
tel.: +998 97 300 14 26
e-mail: charosmaqsudova56@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtirishdagi muammolar axborot assimetriyasi nazariyasi asosida tahlil qilingan. Moliyalashtirish manbalari korxonaning rivojlanish bosqichlari bo‘yicha tizimlashtirilgan, O‘zbekiston sharoitida moliyaga kirish imkoniyatini cheklovchi omillar aniqlangan va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy yo‘nalishlar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes; tadbirkorlik; moliyalashtirish; kredit; axborot assimetriyasi; garov; lizing; factoring; moliyaviy inklyuziya.

Аннотация: В статье проблемы финансирования малого бизнеса и частного предпринимательства проанализированы на основе теории асимметричной информации. Источники финансирования систематизированы по стадиям развития предприятия, выявлены факторы, ограничивающие доступ к финансам в условиях Узбекистана, и предложены практические направления их преодоления.

Ключевые слова: малый бизнес; предпринимательство; финансирование; кредит; асимметрия информации; залог; лизинг; факторинг; финансовая инклюзия.

Abstract: The article analyses the problems of financing small business and private entrepreneurship from the perspective of information asymmetry theory. Financing sources are systematised by the stage of firm development, the factors limiting access to finance in Uzbekistan are identified, and practical directions for overcoming them are proposed.

Keywords: small business; entrepreneurship; financing; credit; information asymmetry; collateral; leasing; factoring; financial inclusion.

Kirish

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy o‘sish, bandlik va daromad manbalarini diversifikatsiya qilishning muhim omili hisoblanadi. Biroq korxonalarning o‘sishi ko‘p hollarda moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati bilan cheklanadi: Beck va Demirgüç-Kunt ko‘rsatganidek, moliyaga kirish imkoniyati kichik va o‘rta korxonalar uchun o‘sishning asosiy to‘siqlaridan biri bo‘lib, ular bu to‘siqqa yirik kompaniyalarga nisbatan ko‘proq duch keladi [1].

O‘zbekistonda xususiy sektorni rivojlantirish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash Yangi O‘zbekistonning 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida [5] hamda “O‘zbekiston -2030” strategiyasida [6] iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo‘nalishlari qatorida ko‘rsatilgan. Shu sababli tadbirkorlarning moliyaviy resurslarga ega bo‘lish imkoniyatini kengaytirish masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Maqolaning maqsadi - kichik biznesni moliyalashtirishdagi to‘siqlarni axborot assimetriyasi nazariyasi asosida tahlil qilish va O‘zbekiston sharoitida moliyaviy resurslardan foydalanishni kengaytirish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat.

Rivojlanish bosqichi	Asosiy moliyalashtirish manbalari	Asosiy to’siq
Tashkil etish	Shaxsiy va oila mablag’lari, mikromoliya, grant va subsidiyalar, tovar krediti	Garov va kredit tarixining yo’qligi, axborotning yetishmasligi
O’sish	Bank kreditlari, lizing, faktoring, savdo krediti	Garov talabi, foiz stavkasi darajasi, qisqa kredit muddatlari
Kengayish	Investor kapitali, qarz qimmatli qog’ozlari, strategik hamkorlar	Kapital bozorining cheklanganligi, moliyaviy hisobot shaffofligiga talab

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kredit bozorida axborot assimetriyasining roli Stiglitz va Weiss tadqiqotida asoslab berilgan. Mualliflar bank qarz oluvchining xavf darajasini to‘liq bilmagani sababli foiz stavkasini oshirish o‘rniga kreditni miqdoriy jihatdan cheklashi mumkinligini ko‘rsatdi: yuqori foiz stavkasi kam xavfli qarz oluvchilarni bozordan chiqarib yuboradi (salbiy tanlov) va qolganlarni xavfliroq loyihalarga undaydi, natijada bankning kutilgan daromadi kamayishi mumkin [7]. Myers va Majluf modeliga ko‘ra, korxona ichki mablag‘lardan,

so‘ngra qarzdan va faqat oxirgi navbatda tashqi kapitaldan foydalanishni afzal ko‘radi, chunki investorlar korxona haqida kamroq ma’lumotga ega bo‘ladi [4].

2. Berger va Udell «moliyaviy o‘sish sikli» (financial growth cycle) konsepsiyasini ishlab chiqdi: korxona o‘sib, axborot shaffofligi ortgan sari uning moliyalashtirish imkoniyatlari ham o‘zgaradi, boshlang‘ich bosqichda ichki va yaqin kishilar mablag‘idan, keyinroq bank kreditidan va kapital bozoridan foydalaniladi [2]. Keyingi tadqiqotda mualliflar kichik biznesni kreditlash texnologiyalarini (moliyaviy hisobotga, garovga, faktoringga, lizingga, munosabatlarga va kredit skoringiga asoslangan kreditlash) hamda kreditlash infratuzilmasining, ya’ni axborot, huquqiy va sud muhitining ahamiyatini ko‘rsatdi [3].

3. Tadqiqot metodologiyasi ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish, nazariy yondashuvlarni solishtirish va tizimlashtirish usullariga asoslandi. Maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, O‘zbekiston bo‘yicha xulosalar adabiyotlarda tavsiflangan umumiy qonuniyatlarni mamlakat sharoitiga tatbiq etishdan iborat.

4. **NATIJALAR VA MUHOKAMA**

5. **Moliyalashtirish manbalarini korxona rivojlanish bosqichlari bo‘yicha tizimlashtirish**

6. Moliyaviy o‘sish sikli konsepsiyasi asosida kichik biznesning rivojlanish bosqichlariga mos moliyalashtirish manbalari va asosiy to‘siqlar 1-jadvalda tizimlashtirildi.

7. **1-jadval. Kichik biznesni moliyalashtirish manbalari va to‘siqlari (rivojlanish bosqichlari bo‘yicha)**

8. *Manba: Berger va Udell [2] asosida muallif ishlanmasi.*

9. Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, eng og‘ir holat tashkil etish bosqichida kuzatiladi: korxonada kredit tarixi, garov va tekshiriladigan moliyaviy hisobot bo‘lmagani sababli bank uning xavf darajasini baholay olmaydi. Aynan shu yerda Stiglitz va Weiss tasvirlagan kreditni cheklash mexanizmi eng kuchli namoyon bo‘ladi [7].

10. **O‘zbekiston sharoitida moliyaga kirishni cheklovchi omillar**

11. Nazariy tahlil asosida O‘zbekiston kichik biznesi uchun quyidagi omillarni ajratib ko‘rsatish mumkin. Birinchidan, garov talabi: yosh korxona va yangi tadbirkorlarda garovga qo‘yiladigan mol-mulk yetarli bo‘lmasligi mumkin. Ikkinchidan, axborot yetishmasligi: kredit tarixi qisqa, moliyaviy hisobot shaffofligi past bo‘lgan korxonalarni banklar baholashda qiynaladi [3]. Uchinchidan, moliyaviy tizimning tuzilishi: bank sektori moliyaviy resurslarni taqsimlashda asosiy o‘rinni egallaydi, kapital bozori va venchur moliyalashtirish esa nisbatan rivojlanish bosqichida, shu sababli o‘sish va kengayish bosqichidagi korxonalar uchun muqobil manbalar cheklangan. To‘rtinchidan, hududiy farqlar: chekka hududlarda moliyaviy xizmatlarga masofa va ma’lumot yetishmasligi ko‘proq seziladi. Beshinchidan, tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligi darajasi kredit

mahsulotlarini to‘g‘ri tanlash imkoniyatiga ta’sir qiladi. Bu omillarning miqdoriy ko‘lami alohida empirik tadqiqotni talab etadi.

12. **Moliyaviy resurslardan foydalanishni kengaytirish yo‘nalishlari**

13. Birinchi yo‘nalish - kredit kafolati mexanizmlarini kengaytirish. Davlat yoki maxsus jamg‘armalar tomonidan kreditning bir qismiga kafolat berilishi garov yetishmasligi muammosini yumshatadi va bankning xavfini kamaytiradi. Ikkinchi yo‘nalish - garovsiz kreditlash texnologiyalarini rivojlantirish. Berger va Udell ko‘rsatganidek, kredit skoringi va munosabatlarga asoslangan kreditlash garovga bog‘liqlikni kamaytiradi [3]; bunda to‘lov, soliq va tranzaksiya ma’lumotlari kabi muqobil ma’lumotlardan foydalanish korxona haqida axborot yetishmasligini qisman to‘ldiradi.

14. Uchinchi yo‘nalish - lizing va faktoringni kengaytirish: lizingda jihozning o‘zi garov vazifasini bajaradi, faktoringda esa kredit korxonaning debitorlik qarzlari bilan ta’minlanadi, shu sababli bu vositalar garovi kam korxonalar uchun qulay. To‘rtinchi yo‘nalish - kredit axboroti infratuzilmasini mustahkamlash: kredit byurolari, garov reyestrlari va qarzni undirish tartibining samaradorligi kreditlash xarajatlarini kamaytiradi [3]. Beshinchi yo‘nalish - moliyaviy savodxonlikni oshirish va hududlarda moliyaviy xizmatlarga kirishni raqamli kanallar orqali kengaytirish.

15. Taklif etilgan choralar samaradorligini kuzatish uchun kichik biznesga ajratilgan kreditlarning umumiy kreditlar tarkibidagi ulushi, kredit muddati va foiz stavkasi, kredit so‘rovlarining rad etilish ulushi hamda hududlar kesimidagi farqlarni muntazam kuzatib borish maqsadga muvofiq.

16. **XULOSA**

17. Kichik biznesni moliyalashtirishdagi asosiy muammo axborot assimetriyasidan kelib chiqadi: bank va investorlar yosh korxonaning haqiqiy xavf darajasini bilmagani sababli kredit yoki kapitalni cheklaydi. Moliyalashtirish imkoniyatlari korxonaning rivojlanish bosqichiga qarab o‘zgargani uchun eng katta qiyinchilik tashkil etish bosqichida namoyon bo‘ladi.

18. O‘zbekiston sharoitida moliyaga kirishni kengaytirish uchun kredit kafolatlari, garovsiz kreditlash texnologiyalari, lizing va faktoring, kredit axboroti infratuzilmasi va moliyaviy savodxonlikni birgalikda rivojlantirish tavsiya etiladi. Kelgusi tadqiqotlarda ushbu omillarning miqdoriy ta’sirini korxonalar so‘rovi va bank ma’lumotlari asosida baholash maqsadga muvofiq.

19. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint // Journal of Banking & Finance. -2006. -Vol. 30, No. 11. -P. 2931–2943.

20. Berger A. N., Udell G. F. The economics of small business finance: The roles of private equity and debt markets in the financial growth cycle // Journal of Banking & Finance. -1998. -Vol. 22, No. 6–8. -P. 613–673.

21. Berger A. N., Udell G. F. A more complete conceptual framework for SME finance // Journal of Banking & Finance. -2006. -Vol. 30, No. 11. -P. 2945–2966.

22. Myers S. C., Majluf N. S. Corporate financing and investment decisions when firms have information that investors do not have // Journal of Financial Economics. -1984. -Vol. 13, No. 2. -P. 187–221.

23. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.

24. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

25. Stiglitz J. E., Weiss A. Credit rationing in markets with imperfect information // American Economic Review. -1981. -Vol. 71, No. 3. -P. 393–410.